

200. obljetnica rođenja skladatelja Vatroslava Lisinskoga

Religiozno–duhovne crte

*Marijan Steiner**

Život pretežnoga broja umjetnika, pa tako i glazbenih, prožet je u većoj ili manjoj mjeri religijom (vjerom). U njihovu stvaranju sakralne teme zauzimaju važnu ulogu. Kod jednih skladatelja postoje isključivo djela sa sakralnim sadržajem (Tomás Luis de Victoria), drugi su im dali bitno mjesto u svojem opusu (Johann Sebastian Bach), treći su komponirali samo poneke skladbe s navedenoga područja (Giuseppe Verdi). Ima, naravno, i onih koje religijske teme nisu privlačile (D. Šostakovič). Vatroslav Lisinski pripadao bi trećoj skupini glazbenika.

Religiozni život

U kratkom opisu života Vatroslava Lisinskoga pokušavamo pronaći religiozno–duhovne momente i neke posebne događaje koji su utjecali na oblikovanje njegove osobnosti. On je Zagrepčanin, rođen i odgojen u patrijarhalnoj obitelji u kojoj su se čuvali stari hrvatski običaji. Mjesto rođenja bijaše u donjogradskoj Ilici. Tu je početkom 20. stoljeća sagrađena dvokatnica, s današnjim brojem 37 (nalazi se nasuprot spomeniku Andrije Kačića Miošića). Ipak, može se reći da je gornjogradsko okruženje (Grič) davalo biljeg njegovu duhovnomu identitetu. U tamošnjoj je župnoj crkvi sv. Marka kršten, u njoj je učio svirati orgulje. Pohadao je osnovnu školu, smještenu između Popova tornja i samostana klarisa. Doživljavao je svakodnevno što za stanovnike Zagreba znače Kamenita vrata s čudotvornom slikom Majke Božje, zatim akademska crkva sv. Katarine Aleksandrijske (prema nekima tu je svirao orgulje) te grkokatoličko sjemenište i crkva sv. Vasilija (krajem 19. stoljeća na njezinu je mjestu izgrađena sadašnja crkva sv. Ćirila i Metoda). Uz crkvu sv. Katarine pohadao je gimnaziju humanističkoga smjera. Danas ta škola nosi naslov Gornjogradska gimnazija (Katarinski trg br. 5). Tu su 1607. isusovci osnovali prvu gimnaziju. Lisinski je u školi bio uglavnom odličan učenik. Spomenimo da je iz vjeronauka uvijek imao ocjenu izvrstan — *Doctrina Religionis: Emin.* (»ističe se«). Glazbu (glasovir) učio je privatno od 14. ili 15. godine.

Izgrađenost vlastitoga karaktera Lisinski zahvaljuje privrženosti svojoj pobožnoj majci Ani i ocu Andriji, kojega su cijenili kao poštenoga i vrijednoga čovjeka (po zanimanju je bio mesar, trgovac i sapunar). U ranom djetinjstvu Vatroslav je nespretnim padom iščaošio kuk i cijeloga života ostao hrom. Tako se do smrti

* Prof. dr. sc. Marijan Steiner, Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Jordanovac 110, Zagreb, Hrvatska. E–adresa: msteiner@ffrz.hr

služio najprije dvjema štakama, a potom jednim štapom–podupiračem pod pazuhom. Ostavilo je to na njegovu psihu bitan trag. Po svjedočanstvu suvremenika, bio je Lisinski bljedoliki mladić široka srca, blage ćudi i vrlo osjetljiv. Iako slaba zdravlja, znao se je razigrati i zbijati šale. Svi su ga voljeli. Narodnomu ilirskomu preporodu pridružio se već sa 16 godina. Pohrvatio je i svoje ime, kako bi što više naglasio pripadnost hrvatskomu podneblju: Ignac Fuchs — Vatroslav Lisinski.

Nakon gimnazijskoga školovanja (1837.) Lisinski je studirao filozofiju na Kraljevskoj akademiji znanosti. Po završetku toga studija upisao je pravo, koje je završio 1842. godine. Uskoro stupa u javnu pravničku službu (bilježnik). Prema tadašnjem običaju mjesto je bilo besplatno, s perspektivom da nakon određenoga broja godina postane plaćeno. Ostao je tako godinama ovisan o obitelji. Financijski nije imao mnogo koristi od glazbe, koja je zauzimala suviše vremena u njegovu životu. Zabilježeno je da je Lisinski priložio novčani dar za gradnju spomen–crkve u Beču povodom sretnoga izbjavljenja cara od atentata.

Poslije napornoga rada oko skladanja i izvođenja prve hrvatske opere *Ljubav i zloba*, Lisinski je po nagovoru prijatelja otišao 1846. na tri ljetna mjeseca u Mariju Bistricu. U tom poznatom hodočasničkom mjestu u Hrvatskom zagorju bio je gost župnika Ivana Krizmanića, istaknutoga rodoljuba i vrlo obrazovanoga čovjeka, koji je rado primao domoljube i intelektualce iz ilirskoga kruga. Tu se je odmarao i oporavljao od prethodno rastrganoga života. U Mariji Bistrici bio je opet nekoliko mjeseci 1851. godine.

Odlazak na studij glazbe u Prag (1847.–1850.) omogućio mu je veliki prijatelj Alberto Ognjan Štriga, koji se obratio imućnijim rodoljubima u Zagrebu i izvan njega s molbom da svojim slobodnim priložima omoguće taj čin. Pišući 1848. iz Praga sestri Mariji, s kojom je osjećajno posebno bio povezan, Lisinski na jednom mjestu kaže: »Budućnost — iako daleka — ne treba mi u svojoj svjetlosti tamnjeti, to se nadam kao kršćanin. Shvaćam zašto ste mi poslali sliku Majke Božje, sigurno je taj pobožni čin djelo moje dobre majke [...] Moja je jedina želja pokazati domovini kako ona nije uzaludno za mene prinosila žrtve [...] Bog bdije nada mnom i vaša molitva donijet će mi blagoslov.« Iz tih riječi zrači ne samo vjera, nego i *ljubav prema majci i zahvalnost domovini* koja ga školuje.

U Pragu se nije mogao upisati na Konzervatorij, jer je primao studente do dvadesete godine života, a Lisinski je već ušao u 29. Nije se upisao ni na tamošnju Orguljašku školu, nego je privatno učio kontrapunkt, instrumentaciju i kompoziciju.

Bio je zaljubljen u glazbeno obrazovanu Zagrepčanku Hedvigu Baan, no nije se njome oženio. Razlog tomu bila je nesredena materijalna situacija, koju je Lisinski nastojao srediti. Kao reproduktivni umjetnik stavljao je svoje nade uz Musikverein, a uz Maticu ilirsku htio je ostvariti svoju skladateljsku djelatnost. No od svega — ništa. Satovi glasovira predstavljali su mu skromni izvor prihoda. Smatrajući plaću prislušnika kod Banskoga stola premalom da osnuje vlastitu obitelj, natjecao se za mjesto kotarskoga bilježnika. Nije dočekaao odgovor. I Hedviga je raskrstila sa snovima da će s Lisinskim osnovati obitelj. No nje govala ga je s nesebičnom pažnjom sve do njegove smrti. A negativno rješenje njegove molbe za mjesto kotarskoga bilježnika, koje je stiglo godinu dana poslije (u proljeće 1855.), vratilo se u uredski arhiv s oznakom „Nepoznat“.

Lisinski se naglo razbolio i podlegao 1854. vodenoj bolesti u 35. godini života, primivši sveta otajstva. Umro je u Jurjevskoj ulici (danas br. 30), u kojoj je u mladosti doživio obnovu kapele sv. Jurja i proširenje tamošnjega groblja. No on je

pokopan na groblju sv. Roka, kamo je cehovski pripadao. Čini se da njegova smrt nije previše uzбудila Zagrepčane. Na sprovodu je bilo vrlo malo ljudi. Lisinski je nestao iz zagrebačke sredine neprimjetno kao što je u njoj živio dvije predsmrtne godine. Na grobu mu je otpjevana vlastita posljednja skladba *Jeder Mensch muss sterben* (»Svaki čovjek mora umrijeti«). Izveo ju je muški oktet njegovih prijatelja, a prepisane dionice položene su s lijesom u grob.

Religiozno–duhovne skladbe

U opusu Vatroslava Lisinskoga ima nekoliko religiozno–duhovnih skladbi (zborova): *Cum invocarem* (mješoviti zbor i sopran solo uz pratnju orkestra ili orgulja), *Otče naš* (u Es–duru i As–duru), *Pogrebница* (muški zbor) te zbirka *Napjevi za misu, prodiru i druge svečanosti* (za glas i orgulje). Njegov ukupni stvaralački opus inače obuhvaća 142 izvorna djela: 66 solo–popijevaka, 28 zborova, 2 dvopjeva, 11 orkestralnih djela, 2 opere (prva hrvatska opera iz 1846. *Ljubav i zloba* i *Porin*), 30 instrumentalnih kompozicija, 2 manja rada za pozornicu, 1 zbirka crkvenih napjeva. Tekstove koje koristi u skladbama su na hrvatskom, njemačkom, češkom, slovačkom i latinskom jeziku. Tu treba dodati i 25 prerada ili obrada vlastitih, tuđih ili narodnih melodija za određene sastave te 22 zapisa pučkih melodija. Za 11 godina skladateljskoga djelovanja to je impozantan broj ostvarenja!

Od duhovnih skladbi najuspjelija je *Cum invocarem*. Riječ je o skladanom biblijskom tekstu iz Vulgate, 4. psalmu: *Cum invocarem exaudivit me Deus iustitiae meae in tribulatione dilatasti mihi miserere mei et exaudi orationem meam* [*miserere mei*] (»Kad zazovem, usliši me, Bože, pravdo moja, ti me u tjeskobi izbavi: smiluj mi se, usliši moju molitvu [smiluj mi se]«). U glazbi dolazi do izražaja svojevrsna resignacija nad onim što se Lisinskomu događalo u životu. Patnja je povezivala dvije sastavnice tadašnjega psihičkoga stanja našega skladatelja: ushit prema visinama i pad u dubine. Riječ je o skladbi u kojoj je Lisinski dao pečat svoje osobnosti. Svaki detalj odražava prisutnost konkretnoga čovjeka sa svim njegovim pitanjima i problemima. Ostavlja snažan dojam jedne zrele i unutrašnjim životom bogate stvaralačke duše.

Dvije skladbe pod naslovom *Otče naš* zapravo su prepjev novozavjetne Isusove molitve pjesnika Ivana Trnskoga. Ona u As–duru posvećena je pjevačkomu društvu u bogoslovnom sjemeništu, najvjerojatnije kao znak zahvalnosti za poneko izvodenje svojih djela na njihovim priredbama. Časovi utučenosti, pa i razočaranja nad osobno teškom životnom stvarnošću izraženi su u višekratnom ponavljanju zaziva “Otče naš”, koji postupno prelazi u zaklinjanje, u prošnju za snagom da se izdrže sve životne teškoće. Skladba djeluje u isti mah smjerno, ali i s izrazom određenoga prkosa u trenucima kad osoba traži neka svoja prava, za koje smatra da je prikraćena. Ali taj svojevrsni otpor ipak gotovo neprimjetno prelazi u skrušenu molitvu Ocu nebeskomu. *Otče naš* u Es–duru, nastao šest godina ranije, po izrazu i zvukovnosti mnogo je siromašniji od prethodnoga. Čini se kao da tu glazba ne izvire iz teksta spontano, nego se zadovoljava samo označavanjem njegove religiozne dubine.

Zašto je Lisinski dvaput skladao isti tekst i koliko je u ovim djelima uspio ostvariti ugodaj crkvene glazbe...? Odgovor na prvo bit će približan: ili je osjetio nedorečenost prve skladbe, pa je kao zreo stvaralac želio stvoriti novu što će potpunije odraziti tekst — ili je, u biti duboko religiozan, osjetio potrebu da sebi u onim teškim danima

svoga života još jednom stvori, u obliku molitve, bar nekakav čvršći moralni oslonac s pomoću kojeg će lakše odolijevati nasrtajima sudbine. Odgovor na drugo pitanje valja dati isključivo sa stajališta vremena u kojem su skladbe nastale. S tog stajališta one potpuno odgovaraju duhu crkvene glazbe prošlog [19.st.] stoljeća. U tome, možda valja dati prvenstvo onoj u Es–duru, siromašnjoj i asketskijoj, ali bližoj jednostavnosti i pobožnosti crkvene atmosfere (Lovro Županović).

U širem smislu mogli bismo govoriti o religiozno–duhovnim crtama i u nekim drugim skladbama, koje inače spadaju u svjetovno područje: sve ono što je duboko ljudsko, u isto je vrijeme i kršćansko! Riječ je u prvom redu o djelima domoljubnoga i rodoljubnoga obilježja. Njegove solo–popijevke i zborovi najviše su zaokupljene takvom tematikom, a posebnu važnost ima opera *Porin*.

Važno mjesto zauzimaju i skladbe misaono–refleksivnoga karaktera. Tu dolazi do izražaja govor o životu, smrti, radostima, patnjama i bolima — riječju: o raznovrsnim stanjima, pitanjima i razmišljanjima ljudske duše. U zboru na češkom jeziku *Dobrou noc* osnovna je misao: »spavajte svi ljudi — dobri i zli, Božje oko bdije nad vama i skida vaše brige dajući vam mir«. Skladba s vlastitim skladateljevim tekstom na njemačkom jeziku *Die Nacht* («Noć») donosi razmišljanje o smrti: riječ je o smirenju u snu, odnosno o umiranju. Ono će se povremeno javljati i u drugim vokalnim skladbama, doživljavajući svoj vrhunac u *Jeder Mensch muss sterben*, čija je glazba izgubljena i sačuvan je samo tekst. Taj vlastiti tekst, koji izriče duboku vjeru u prekrogrobni život, Lisinski je uglazbio neposredno pred svoju smrt.

Izdvajamo dvije solo–popijevke koje imaju *socijalni karakter*: u njima dolazi do izražaja skladateljevo suosjećanje s čovjekom u bijedi. Skladba na njemačkom jeziku *Der Zufluchtsort* («Sklonište») izraz je izvrsnoga uživanja u duševna raspoloženja prosjaka–latalice. Autor očituje duboko razumijevanje za prezrene i one koji su ostali bez ičega i ikoga. I solo–popijevka *Prosjak* ima socijalnu notu: prožeta je osnovnom pobunom prema prilikama u društvu koje su čovjeka učinile siromahom. Izmjenjuju se tmurnost i bezizlaznost položaja s maštanjem o sreći. Skladatelj ponovno glazbenom izražajnošću produbljuje psihološko značenje stihova.

Isključivo kršćanske tematike nema ni u *dječjim zborovima*. No i u njima nalazimo duševna raspoloženja koja se mogu povezati s religioznošću. *Jutarnja pjesma*, *Veselje mladosti*, *Piesan potlam nauku*, *Večerna pjesma* — to su zborovi s ugodajem vedrine i bezbrižnosti. U prvom se javlja refleksivni moment: *moli se*, naime, da dan bude sretan, a u posljednjem zboru dolazi do izražaja konačna *zahvala* što je takav i bio. Jasno je da se molitva i zahvala upućuje Bogu, koji upravlja stvorenim svijetom. Zanimljivo je da se Lisinski uspijeva suživjeti s vedrom i radosnom psihom djece u posljednjoj godini svojega stvaranja, kada proživljava velike životne teškoće. To svjedoči o njegovoj moralnoj i duševnoj snazi. Autor je još jednom posegnuo za sličnim temama: *Lahku noć* i *Jutro*. Zajedno tvore diptih tame i svjetla, smrti i života. Pred nama je smireni ugodaj noći kojemu se suprotstavlja razigranost i radost novoga dana.

Vatroslav Lisinski nije napisao mnogo skladbi religiozno–duhovne tematike ili izraza. Ipak, one koje je ostavio izričaj su njegove vjerničke, kršćanske duše. Šteta što nije skladao više sličnih djela. No kao što su drugi veliki europski skladatelji u duhu romantizma izgrađivali glazbene nacionalne stilove, tako je i Vatroslav Lisinski postao utemeljiteljem hrvatske umjetničke glazbe nacionalnoga smjera. Ljubav prema vlastitomu narodu i domovini — to su kršćanske kreposti, pa se može reći da ih je Lisinski na pravi način ostvario u svojim djelima.